

A TERRORIZMUS SOKSZÍNŰSÉGE –
A JELENSÉG INTERDISZCIPLINÁRIS¹ VIZSGÁLATA

BEVEZETÉS

A bevezető fejezetet nevezhetnénk problémafelvetésnek, de akár magyarázkodásnak is, hiszen jelen tanulmány koncepciója számos átalakuláson és változtatáson esett át az írás – kifejezetten hosszú – időszakában. Az eredeti gondolatot, hogy egy rövid, frappáns, ám tartalmas összefoglalót adjunk a terrorizmus jelenségéről és annak történeti fejlődéséről, szinte már az ötlet megszületésekor elvetettük. Ennek legfőbb oka a terrorizmus jelenségének komplexitásában rejlik – nemhogy egy cikk, de egy doktori értekezés kereteit is meghaladná ez a terv. Ehelyett arra jutottunk, hogy ha nem is teljes, de sokszínű áttekintést nyújtunk a terrorizmus jelenségének különböző megközelítési aspektusairól és kutatási lehetőségeiről.

A kérdés, amelyre választ keresünk, véleményünk szerint túlmutat a terrorizmus jelenségének hagyományos megközelítésén, és inkább tekinthető gondolatkísérletnek, amely arra irányul, hogyan vizsgáljuk a terrorizmus jelenségét. A tanulmány középpontjában az a kérdés áll, hogy vajon milyen különböző szempontokból lehet vagy nem lehet megközelíteni a terrorizmus jelenségét, hogyan tudnak a különböző tudományágak – például a történettudomány, az orvostudomány, a szociológia vagy a politológia – hozzájárulni a jelenség átfogóbb megértéséhez.

A terrorizmus fogalmának meghatározása és megértése azért is különösen nehéz, mert számos értelmezési kerete van attól függően, ki alkotja a definíciót. A tudományos tevékenység során általában törekszünk a pontos, átfogó meghatározások megalkotására, ami általában jó módszer, és lehetővé teszi egy jelenség mélyebb megértését, azonban ez a terrorizmus esetében kontraproduktívvá válhat: túlbonyolítja, eltolja a hangsúlyokat, és értelmezhetetlenül kuszává formálja az amúgy is komplex jelenséget.

Az interdiszciplinaris megközelítés előnye, hogy többféle nézőpontot kínál, amelyek mind hozzájárulnak egy jelenség jobb megértéséhez. A tanulmány arra törekszik, hogy ne a hagyományos megközelítési módok mentén, egy-egy szakterület

¹ Interdiszciplinaris: tudományágak közötti.

szempontjából vizsgáljuk a terrorizmust, hanem azt a kérdést is megvilágítsuk, hogyan lehet egy ilyen összetett jelenséget a különböző tudományágak integrált megközelítése révén jobban megérteni. Ezt a célt szolgálják az egészségügyi szakterület mentén felvázolt esettanulmányok mind a definíciós keret, mind a történeti fejlődés vonatkozásában.

Az interdiszciplináris vizsgálat egyfajta játék és kaland, amely során rávilágítunk arra, hogy a terrorizmus jelensége milyen sokféleképpen vizsgálható. A cél pedig nem más, mint megkarcolva a valóság felszínét rávilágítani arra, hogy a terrorizmus kutatása olyan, mint a csillagos eget kémlelni, minden fénylő pont egy-egy új elemzési perspektíva, értelmezési keret, és ezek együttesen visznek minket közelebb a modern és a posztmodern kor egyik legnagyobb biztonsági fenyegetésének megértéséhez.

A TERRORIZMUS – A DEFINÍCIÓS KÉNYSZER

Mi a terrorizmus? A terrorizmus, mint az elmúlt évtizedekben velünk élő egyik leginkább kiemelt biztonsági fenyegetés globálisan ismert szó és jelenség. Pontos meghatározása azonban már komolyabb problémákba ütközik, és alapvetően beszélhetünk egy általános definíciós kényszerről is, amely a mai napig tart.

Alex Schmid a *Terrorism – The Definitional Problem* című írásában a terrorizmus pontos meghatározásának nehézségeit tárgyalja. A szerző rámutat, hogy a terrorizmus definiálása egyike a legnagyobb kihívásoknak, mivel a fogalom használata gyakran politikai, jogi és társadalmi szempontok szerint változik, és a különböző érdekek befolyásolják a definíciók tartalmát. Schmid konkrét nemzetközi és amerikai definíciókon keresztül igazolja állítását, és elemzi a definíciós vita mögött rejlő politikai és etikai dilemmákat is.² Ennek egyik leggyakoribb megjelenési formája az a kérdés, hogy egy személy vagy csoport, amely erőszakkal fenyeget vagy erőszakot alkalmaz célja elérése érdekében, az szabadságharcos vagy terrorista-e.

A terrorizmus definíciójának megalkotására számtalan kísérlet volt, ezek bizonyos perspektívák mentén működőképesek és alkalmazhatóak, de egyáltalán nem univerzálisak. Andrew Silke vizsgálata alapján a terrorizmus kutatásának intenzitása jelentősen megnőtt a World Trade Center³ ikertornyai ellen végrehajtott 2001. szeptember 11-i terrortámadást követően. Silke azt is megállapítja, hogy nemcsak az egyéni kutatók száma növekedett, de a kollaboratív tanulmányok száma is nőtt, valamint az adatelemzésben is előrelépés történt, különösen a statisztikai elemzések

² SCHMID 2004: 375.

³ World Trade Center (WTC): Világkereskedelmi Központ.

terén annak ellenére, hogy az adatok gyűjtésének és elemzésének módszerei továbbra is korlátozottak. Emellett még a tudományos kutatásokban is érezhetőek torzítások. Silke erre példaként a CBRNE⁴ eszközökkel kapcsolatos fenyegetések kutatási arányát említi, amely szerinte túlértékelt és túlreprezentált. Azaz összességében a terrorizmussal kapcsolatos kutatások száma növekedett, és módszertanában is fejlődött, de vannak jelentős torzítások.⁵

A klasszikusnak nevezhető, átfogó kutatások mellett, amelyek egy régióra, egy szervezetre, egy elkövetési formára vagy egy konkrét, a terrorizmushoz köthető részelemre reflektálnak, megjelentek azok a kutatások, amelyek a terrorellenes fellépés szervezetrendszerét és eszközeit vizsgálják. Illetve ahogy minden felfutó trend esetében, itt is megjelentek azok az írárok, amelyek az összehasonlítás mentén igyekeznek bemutatni a terrorizmus jelentette fenyegetéseket. Ezek között találunk esettanulmányokra vagy statisztikai trendek elemzésére építő kutatásokat, mint például a Global Terrorism Database (Globális Terrorizmus Adatbázis) adatbázist alapul vevő elemzéseket.⁶ Valamint találunk kevésbé hagyományos megközelítéseket is, mint például John Mueller és Mark G. Stewart írását, akik a terrorizmus veszélyeit hasonlítják össze a mindennapi élet kisebb kockázataival, például a fürdőkádakban bekövetkező fulladásokkal. A szerzők *Terrorism and Bathtubs: Comparing and Assessing the Risks* (Terrorizmus és fürdőkádak: a kockázatok összehasonlítása és értékelése) című cikke rámutat, hogy az iszlamista terroristák által elkövetett támadások miatti halálozás valószínűsége rendkívül alacsony, különösen a háborús övezeten kívül. Példaként említik, hogy az Egyesült Államokban évente átlagosan hat ember hal meg ilyen támadásokban, ami jóval kevesebb, mint azok száma, akik fürdőkádakban fulladnak meg.⁷

Ha a terrorizmussal foglalkozó kutatások alapján szeretnénk univerzálisan alkalmazható terrorizmusdefiníciót szintetizálni, akkor csalódnunk fogunk. Alapvetően elmondható, hogy nincs olyan terrorizmusról szóló tudományos szakkönyv vagy cikk, amely ne próbálna meg felállítani a jelenség definíciós, de legalábbis értelmezési keretét. A *Rendészettudományi szaklexikon* terror szócikke így szól: „megfélemlítő, kegyetlen, erőszakos módszer(ek), eljárás(ok) egyénnel, tömegekkel vagy társadalmi osztályokkal szemben, főként hatalmi, politikai céllal”.⁸ Alexander Schmid az *International Encyclopedia of Terrorism* (A terrorizmus nemzetközi enciklopédiája)

⁴ Chemical Biological Radiological Nuclear Explosive (CBRNE): kémiai, biológiai és radiológiai, nukleáris és robbanóanyagok.

⁵ SILKE 2008.

⁶ Global Terrorism Database [é. n.]. Online: <https://www.start.umd.edu/gtd/>

⁷ MUELLER–STEWART 2018.

⁸ BODA 2022: 559.

kötetben úgy fogalmaz, hogy a terrorizmus „egy taktikaként alkalmazott, szándékosan elkövetett, politikai indíttatású erőszak vagy azzal való fenyegetés, amelyet nem állami szereplők (vagy alkalmanként állami szereplők) követnek el, hogy félelmet keltsenek egy célzott közönségben. A célja a politikai, társadalmi vagy ideológiai célok elérése úgy, hogy a cselekmények közvetlen célpontjainál nagyobb közönségre gyakoroljanak hatást”.⁹ Míg például Kaiser Ferenc és Tóth Péter arról ír, hogy „konszenzusos definíció hiányában a terrorizmus meghatározására a nemzetközi közösség két módszert is alkalmaz: egyrészt azt határozza meg, hogy mi nem jellemzi a terrorizmust, másrészt a terrorcselekmények jellemzői alapján igyekszik körülírni a fogalmat”.¹⁰ Ennek egyik példája, amikor Benjamin Netanjahu *Harc a terrorizmus ellen* című könyvében például nem a jelenséget próbálja meg leírni, hanem azzal kísérletezik, hogy mi különbözteti meg a szervezett bűnözést és a nemzetközi terrorizmust.¹¹ A legújabb „iskolák” képviselői, mint például Bruce Schneier már alapjaiban értelmezik újra a terrorizmus fogalmát. Schneier a terrorizmust a félelemkeltés hatékony eszközeként határozza meg, amely túlmutat a fizikai erőszak konkrét cselekményein. Hangsúlyozza, hogy a terrorizmus célja elsősorban pszichológiai: félelmet keltetni a társadalomban, és manipulálni az embereket vagy kormányokat annak érdekében, hogy meghatározott politikai célokat érjenek el. Szerinte a terrorizmus igazi ereje nem magában az elkövetett erőszakos cselekményekben rejlik, hanem azok pszichológiai hatásában. A terrorizmust aszimmetrikus hadviselési stratégiának tekinti, amelyet kis csoportok alkalmaznak. Az ilyen csoportok nem tudnak a hagyományos katonai erővel versenyezni, ezért a társadalom pszichológiai sebezhetőségét célozzák meg, például a médián keresztül felerősítve az általuk elkövetett cselekményeket. Schneier elméletének kiterjesztésében arra is rámutat, hogy a terrorizmus célja az is, hogy a célzott társadalmat túlzott és irracionális válaszokra készítsék, például drága biztonsági intézkedések bevezetésére vagy szabadságjogok korlátozására. Schneier a terrorizmus pszichológiai és társadalmi vonatkozásait vizsgálja, és hangsúlyozza, hogy a sikeres terrorizmus elleni küzdelem nem csupán fizikai biztonsági intézkedéseket igényel, hanem a társadalom félelmeinek és reakcióinak kezelését is.¹² Ahogy John Mueller és Mark G. Stewart is tárgyalják, hogyan lehetne jobban kommunikálni a terrorizmus veszélyét, hogy az emberek reálisabban értékeljék a fenyegetést, és ne zuhanjanak a terroristák által gerjesztett félelem spiráljába.¹³

⁹ CRENSHAW–PIMLOTT 1997.

¹⁰ KAISER–TÓTH 2012.

¹¹ NETANJAHU 1995.

¹² SCHNEIER 2007.

¹³ MUELLER–STEWART: 2018.

Walter Laqueur a terrorizmus megértésével kapcsolatos különböző nézőpontokat tárgyalva rámutat arra, hogy a terrorizmus meghatározása és megértése rendkívül komplex feladat, mivel az eltérő társadalmi, politikai és kulturális kontextusok nagyon különböző okokat és megnyilvánulásokat eredményeznek. Laqueur kritikusan viszonyul az egyszerűsítő értelmezésekhez, és kitér arra, hogy a politikai instabilitás, represszió, valamint a terrorizmus közötti kapcsolat bonyolult, és nem könnyen magyarázható egyetlen modell segítségével. Azaz összefoglalva, Laqueur szerint a terrorizmus megértése multidiszciplináris megközelítést igényel, és az egyszerű definíciók gyakran félrevezetőek lehetnek.¹⁴

Végül, de nem utolsósorban érdemes megemlíteni Bruce Hoffman *Inside terrorism* című művét, amelyben a szerző megállapítja, hogy legalább abban konszenzus van, hogy a terrorizmus egy pejoratív fogalom.¹⁵ Hoffman szerint mozgatórugója az erőszak, amely a félelemkeltésen keresztül „hatalmat teremt ott, ahol nincs, vagy megszilárdítja a hatalmat ott, ahol kevés van belőle”.¹⁶

Esettanulmány – A terrorizmus definíciója egészségügyi szemlélettel

A tanulmány célja, hogy bemutassa az interdiszciplináris megközelítésben rejtőző előnyöket. Éppen ezért egy, az egészségtudományok területéről vett gondolatki-sérlettel fogjuk ezt illusztrálni a következőkben. Az egészségügyi logikát követve a terrorizmus definíciója megalkotásának legnagyobb korlátja, hogy az alapproblémát a szakértők összekeverik a probléma karakterisztikus jegyeivel. A definíció helyett összetett leírást adnak, túl sokat kívánnak beemelni a meghatározásba. Mindez hosszúvá, túlzottan tagolttá és kaotikussá teszi az egyébként relatív egyszerű jelenség leírását. Másrészt olyan definíciót kellene adni, amely a terroristáknak és az ellenük küzdőknek is elfogadható. Ez a megállapítás némileg bizarrnak tűnhet. A terrorista az az elkövető, aki tudatosan követi el cselekményeit, felvállalja azokat, büszke is rájuk. Valószínűleg nem fogja vitatni, hogy gyilkolni és fenyegetni akar, ugyanakkor a motiváció minősítését tagadni fogja.

Az orvostudományban az autoimmun betegségeket definiálhatjuk úgy, hogy a szervezet védekezőrendszere a saját strukturális elemeivel szemben aktiválódik, és okoz károsodást. Az, hogy ez genetikailag meghatározott, esetleg vírusfertőzés szerepel triggerként,¹⁷ vagy az ízületekben, vesében, szemben, egyéb szervekben

¹⁴ LAQUEUR 1977.

¹⁵ HOFFMAN 2006: 23.

¹⁶ HOFFMAN 2006: 40–41.

¹⁷ Előidéző, kiváltó hatásként.

vagy a teljes testben generalizáltan manifesztálódik, már az autoimmun folyamatok különböző formáinak karakterisztikus jegyei. Ennek analógiájára a terror az egyének, csoportok, országok, társadalmak fizikai működését, lelki egyensúlyát vagy mindkettőt egyszerre támadja, veszélyeztetve a mindennapi normális működést. Az, hogy ezt vallási, szeparatista, ideológiai vagy más motivációból teszi, már a különböző formáinak jellemvonásai, tehát nem a meghatározásba való. A terrorizmus a terror görög eredetű -ismos főnévképzőjével általánosít, ami jelen esetben a terror alapelvével (fenyegetek) való egyetértés rendszerére vonatkoztatható, e tekintetben szervezettséget tükröz az elkövetők általános állapotában, egyfajta lelki közösséget. E megközelítés szerint az egyéni elkövetők szétbonthatók izolált mentális betegekre és a terrorizmussal tudatosan sorsközösséget vállalókra. Hasonló logika mentén a terrorizmus minősített formája az, amikor az elkövetők tevékenységüket szervesen, csoportban vagy csoporthoz kapcsolódóan gyakorolják.

A fenti megközelítés véleményünk szerint sokat egyszerűsítene a terrorizmus meghatározásán, akár annak jogi kodifikációjában is, így a konszenzushoz is közelebb vihetne.

Kik rendelkeznek a definícióalkotás privilégiumával?

A Magyarországon előszeretettel idézett Marie-Helen Maras *A terrorizmus elmélete és gyakorlata*¹⁸ című könyvében konkrét példák mentén tekinti át a különböző szintű definíciókat. Maras összefoglalója azonban nem azért hasznos számunkra, mert ez alapján megkapjuk a fejezet első mondatára a választ, hanem azért, mert rávilágít, hogy milyen sokféle aktor alkothat terrorizmusdefiníciót, még ha ezek egyike sem lesz univerzálisan alkalmazható.

A kérdés: ki alkothat terrorizmusdefiníciót? Az 1. táblázat foglalja össze azokat az aktorokat, akik valamilyen módon és formában definícióalkotási „jogkörrel” rendelkeznek, és mutatja be értelmezési keretük korlátait és főbb szempontjait.

Összességében azt mondhatnánk: „ahány ház, annyi szokás”. A terrorizmus definiálása egyáltalán nem lehetetlen feladat, hiszen számos fogalmi meghatározást találunk. Az univerzális terrorizmusdefiníció megalkotásával már nehezebb a helyzet.

A kérdés, hogy szükségünk van-e egységes definícióra? Schmid szerint a definíció hiánya akadályozza a terrorizmus elleni hatékony nemzetközi fellépést. Véleménye szerint alapszükséglet a terror elleni hatékony fellépésben, hogy a nemzetközi egyezményeket és protollokat megerősítsük, és ezáltal átfogó jogi meghatározást

¹⁸ MARAS 2016.

1. táblázat: Ki alkothat terrorizmusdefiniációt?

Definícióalkotó	A definíciók általános jellemzői	A definícióalkotás korlátai	A definíciók speciális jellemzői
Nemzetközi szervezet	A terrorizmust általában globális fenyegetésként határozzák meg, amely minden államot és társadalmat érint. Cél az egyértelműség és az egységes jogi szabályozás megteremtése.	A különböző országok politikai érdekeinek konfliktusa megnehezíti az egységes definíció elfogadását. Nehéz egy olyan meghatározást találni, amely minden ország számára elfogadható.	Törekednek a konszenzusra, de definícióik általánosak, hogy minél több ország elfogadhassa őket.
Állam	A terrorizmus definícióját gyakran a nemzeti biztonsági érdekek, a belső politikai helyzet és az adott állam érdekei határozzák meg.	Az egyes államok politikai motivációja torzíthatja a definíciót.	Az államok a leggyakrabban törvényi formában definiálják a terrorizmust, azaz a fogalommeghatározás szankcionálási célt szolgál.
Terrorelhárítással vagy annak határterületeivel foglalkozó szervezet	Operatív, cselekvésközpontú definíciókat használnak, amelyek célja a konkrét fenyegetések elhárítása és a biztonsági intézkedések meghatározása.	A gyakorlati célok miatt az általuk használt definíciók nem mindig átfogóak, inkább az aktuális fenyegetésekre összpontosítanak.	Az ilyen szervezeti definíciók a szervezetek számára előírt feladatok pontos meghatározásán túl a szervezeti kultúra alappilléreit is jelenthetik, kvázi az öndefiníció antitézise: Mi ellen küzdünk? – Kik vagyunk?
Tudományos közösség	Általában többdimenziós megközelítés, amely figyelembe veszi a történelmi, politikai, társadalmi és pszichológiai tényezőket is. Törekszik az objektivitásra.	A definíciók összetettek, és gyakran nehezen érthetők a nem szakmabeliek számára. A konszenzus elérése nehéz az eltérő tudományos nézőpontok miatt.	Több szempontot integrálnak, de sok esetben a terrorizmus jelentette fenyegetés egy-egy részterületére vagy különleges aspektusára vonatkoznak.
Média	A terrorizmust gyakran szenzációhajhász, drámai módon mutatja be, amelyben a hangsúlyok eltolódhatnak.	A definíció gyakran ki-mondatlan és egyben torzított, nem mutatja be a teljes képet.	A hangsúly az érzelmi hatásokon és a közönség figyelmének megragadásán van.
A társadalom és az egyén	Az egyén szempontjából a terrorizmus félelem és fenyegetés, amely az egyéni biztonságot veszélyezteti.	Az egyének gyakran az érzelmi reakcióikra alapozzák megértésüket, ami befolyásolható a média és a politikai diskurzus által.	A definíciók érzelmi alapúak, a félelem és a fenyegetettség érzésére építenek.

Forrás: a szerzők szerkesztése

alkossunk, amely minden fél számára elfogadható. A terrorizmus elleni hatékony harc érdekében elengedhetetlen egy közös és pontos meghatározás kialakítása.¹⁹

Egyetértve Schmid megállapításaival, fel kell tennünk a kérdést: milyennek kell lennie ennek az „egységes definíciónak”? Egyértelmű, hogy ez a definíció általános, egyszerű és ezáltal elnagyolt lesz, azaz nem fog a jelenség minden aspektusára rávilágítani, de nem is ez a feladata. Szükségünk van egy általános definícióra, amely magában foglalja a lényegi elemeket: erőszak alkalmazása vagy erőszakkal való fenyegetés, amelynek célja a félelemkeltés, azaz az a fenyegetés, hogy elszenvedője potenciális áldozattá válik, és magasabb társadalmi szinten a jelenség a mindennapi, normális életmenetet gátolja. Az viszont már nem alapfeltétele az általános definíciónak, hogy taglalja a motivációt, az elkövetés formáját, módját, vagy kitérjen más részelemekre. Ezt a „kiváltságot” meg kell hagynunk a különböző szemléletmódú értelmezéseknek, az egyes tudományterületek specialitásaira fókuszáló definíciós keretek túlmutatnak a terrorizmus jelenségének általános értelmezésén. Azonban ezen egy-egy aspektusra fókuszáló vagy egy-egy tudományterületről induló definíciós kísérletek egyáltalán nem hiábavalóak, sőt. Ezek teszik lehetővé a komplex, de önmagában nem bonyolult jelenség mélyebb és átfogóbb megértését, és ezáltal elvezethetnek alternatív terrorellenes fellépési eszközökhöz is.

A TERRORIZMUS MÖGÖTT FELSEJLŐ MOTIVÁCIÓKRÓL

A terrorizmus jelensége kapcsán az egyik leggyakoribb – sokszor az általános jellegű definíciókban is megjelenő – kérdés a motiváció kérdésköre. Éppen ezért Laqueur nyomán haladva – interdiszciplináris megközelítéssel – érdemes egy kicsit elidőznünk a terrorizmus motivációs eredőinek elemzésénél.

A definícióalkotási fejezetben számos fogalommeghatározást emeltünk ki a terrorizmus értelmezési tengeréből. Ezekben általában közös pontként sejlik fel az erőszak, az erőszak alkalmazása vagy az azzal való fenyegetés. De mi is pontosan az erőszak? A World Health Organization (WHO – Egészségügyi Világszervezet) definíciója szerint az erőszak nem más, mint „szándékos fizikai erő vagy hatalom alkalmazása, akár ténylegesen, akár fenyegetés formájában, amely önmaga, más személy, egy csoport vagy közösség ellen irányul, és amelynek következtében sérülés, halál, pszichológiai kár, fejlődési rendellenesség vagy egyéb veszteség következhet be”.²⁰ Az erőszak tehát többféle formát ölthet fel, de mindegyik típusban közös elem,

¹⁹ SCHMID 2004.

²⁰ World Health Organization [é. n.].

hogy az erőszak mindig kényszerítő jellegű, célja egy másik egyén vagy csoport akaratának korlátozása, kontrollálása. Azar Gat izraeli történész az erőszakot egy mélyen gyökerező, evolúciósan meghatározott emberi tulajdonságnak tekinti, amely a túléléshez és a sikeres reprodukcióhoz kapcsolódik.²¹

Tehát az erőszak végigkíséri az ember történelmét, és alapvetően kapcsolódik össze a hatalom kérdésével. A terrorizmus erőszakot alkalmaz – általános megközelítés szerint – (1) politikai, (2) vallási vagy (3) ideológiai motiváció mentén annak érdekében, hogy alkalmazója megszerezze a hatalmat, vagy annak valamely speciális formáját gyakorolja. Már önmagában kérdéseket vet fel, hogy mi számít politikai, mi vallási és mi ideológiai motivációnak? (1) A politikai motiváció célja gyakran az, hogy nyomást gyakoroljon egy kormányra vagy politikai döntéshozóra egy bizonyos cél elérése érdekében. Ez magában foglalhatja egy adott politikai rezsim megdöntését vagy a terület feletti ellenőrzés megszerzését. Ennek tipikus példája az Ír Köztársasági Hadsereg (Irish Republican Army – IRA) története és működése. (2) A vallási motivációval rendelkező csoportok gyakran úgy tekintenek az erőszakra, mint vallási kötelességre, amely által elősegítik a „transzcendentális” akaratának megvalósulását. Az ilyen típusú terrorizmus célja, hogy egy bizonyos vallási rendet érvényesítsen a társadalomban, és gyakran azzal jár, hogy a fennálló rendszert a vallási meggyőződésnek megfelelően kívánják átalakítani. Az al-Káida és az Iszlám Állam működésének egyik alapköve volt a vallási motiváció, ugyanakkor ez nem feltétlenül vegytisztán jelent meg, hanem összekapcsolódott politikai, sőt az Iszlám Állam esetében gazdasági motivációs faktorokkal is. (3) Az ideológia mentén szerveződő terrorista csoportok gyakran egy új társadalmi rend létrehozására töreksenek, mint például a Vörös Hadsereg Frakció (Rote Armee Fraktion – RAF) Németországban és az olasz Vörös Brigádok (Brigade Rosse), amelyek célja az volt, hogy felrázzák a társadalmat, és felkelést idézzenek elő a kapitalista rendszer ellen.

Bármennyire is megkönnyítené a terrorizmus motivációk mentén történő értelmezését a fenti hármas felosztás használata, ha őszinték akarunk lenni, ezek nem önmagukban állnak, hanem sokszor elmosódó határvonalak mentén keveredik a politikai, vallási vagy ideológiai eszmerendszer. Nincs ökölszabály vagy természeti törvény az elegyedés mértékére vagy limitáció annak százalékos arányaira, hanem ezek a véletlenszerű keveredés szinte minden formáját felvehetik. Azaz a motiváció szerinti csoportosítása a szervezeteknek bár segítségünkre lehet a terrorizmus megértésében, de nem fog minden esetben működni.

Éppen ezért érdemes lehet visszautazni a kezdetekhez, és ebben a német társadalomtudós, Max Weber lesz segítségünkre. Weber célracionális és értékracionális

²¹ GAT 2006.

cselekvés elmélete, valamint a karizmatikus vezetés fogalmai fognak segíteni nekünk mélyebben megérteni, hogy mi hajthatja a terrorizmust.

Weber *Vallásszociológia – A vallási közösségek típusai* könyvében hosszasan értekezik a vallások keletkezéséről, a „lényegiségek” keletkezéséről, a szellemekről és azok tárgyi formában történő manifesztálódásáról.²² Weber végigvezeti az olvasót azon a folyamaton, amelynek során egy közösség megteremt, befogad és elfogad egy felsőbb hatalommal felruházott entitást, megalkotja a kapcsolódó rítusokat, természetfeletti hatalommal ruház fel tárgyakat, és „kitermeli” a rítusért felelős személyt, nevezzük őt varázslónak, sámánnak vagy bármi másnak. Bár nem ezt a vonalat hangsúlyozza, de ennek a folyamatnak a lényege, hogy valamilyen hatásra egy közösség egy vagy több tagja különleges erőt tulajdonít valaminek, és ezen nézetüket a közösség más tagjaira is igyekeznek békés vagy kevésbé békés eszközökkel rákényszeríteni, azaz valamilyen fokú erőszakot alkalmaznak. Ez a folyamat egyrészt kitermeli azokat a „karizmatikus vezetőket”, akiknek befolyása meghatározó lesz a közösségen belül. Emellett megjelenik az „értékracionális cselekvés”, ami egy olyan cselekvés, amely nem racionálisan mérlegelt célokon alapszik, hanem egy mélyen belsővé vált érték vagy meggyőződés alapján történik. Ezzel szemben a „célracionális cselekvés” Weber szerint egy olyan cselekvéstípus, amelyben az egyén vagy közösség racionálisan mérlegeli a rendelkezésre álló eszközöket és az elérendő célokat. Ennek a három fogalomnak a felhasználásával fel tudunk vázolni egy olyan elképzelt scenáriót, amelyben a sámán, a karizmatikus vezető célracionális alapon mérlegeli az eszközöket, és párosítja azokat céljaival, amelyek a hatalom megszerzésére és megtartására irányulnak. Ennek érdekében a cselekvési eszközök között meg fog jelenni bizonyos tárgyak vagy természeti elemek mágikus hatalommal való felruházása, amelyek az értékracionális cselekvés alapköveivé válhatnak idővel. Az erőszak különböző formáinak alkalmazása által ezek gyökeret vernek a közösségben, és a működés alapköveivé válnak. Ha a sámán/varázsló/karizmatikus vezető által felállított eszmerendszer jelentős mértékben, azaz radikálisan eltér az aktuális társadalmi normáktól és működéstől, el is jutunk a szélsőséges eszmékig. Minél szélsőségesebbek ezek az eszmék, annál nagyobb mértékű erőszak-alkalmazás szükséges a közösségen belüli elterjesztésükhöz, amely azonban megkívánja az ezekben „hívők” általi magas fokú erőszak-alkalmazást a legkülönbözőbb szinteken, a befolyásolástól egészen a fizikai erőszak alkalmazásáig. Különböző „rítusok”, karizmával felruházott személyek és tárgyak által ez a mintázat és folyamat ismétli önmagát újra és újra az emberi történelemben, a radikális csoportok születésénél és fejlődésének kezdeti fázisaiban. A hangsúly

²² WEBER 2005.

nem a (1) politikai, (2) vallási vagy (3) ideológiai eszmerendszeren van, hanem a folyamaton, amelynek során megszületnek a normalitástól eltérő irányvonalak, amelyekben – a karizmatikus vezető által – érvényesülésre jut a célracionalitás vagy értékracionális cselekvés szélsőséges formája.

A fenti példa a társadalomtudományok mély elméleti alapjait használja fel a terrorizmus motivációinak megértéséhez. Talán annál távolabbi elméleti alapot nem is kereshettünk volna, mint Max Weber társadalomról leírt gondolatai, mégis jól látható, hogy Weber szociológiai elméletei segítségével a terrorizmus mögött álló politikai, vallási és ideológiai motivációk mélyebben megérthetők.

A TERRORIZMUS TÖRTÉNETI MEGKÖZELÍTÉSE

Azar Gat erőszak-megközelítését²³ kombinálva a weberi megközelítéssel²⁴ könnyen állíthatnánk azt, hogy a terrorizmus végigkíséri az emberiség történelmét – és legyünk őszinték, számos kutató és terrorizmussal foglalkozó kötet szerzője ezt előszeretettel meg is teszi. De vajon helyesen? Azt mindenképpen kijelenthetjük, hogy az erőszak a kezdetektől jelen van az emberi közösségekben. Az erőszak alkalmazása vagy az azzal való fenyegetés azt a célt szolgálta, hogy egy egyén vagy csoport saját akaratát kényszerítse rá másokra. Emellett azt is kijelenthetjük, hogy a terrorizmus napjainkban is ismert és alkalmazott szervezeti működési jellemzői, eszközei vagy akár taktikai elemei megtalálhatóak számos történeti eseménysorban. Amennyiben a fenti két állítást helyesnek fogadjuk el, könnyen állíthatnánk a következőt: a Spartacus-féle rabszolgafelkelés valójában nem volt más, mint terrorjellegű eszközöket alkalmazó akciók sorozata, amely a római polgárok megfélemlítésére és részben ezáltal a Római Birodalom politikai rendjének megdöntésére irányult, tovább fűszerezve részben politikai (római közigazgatás vs. provinciák tradicionális társadalmi berendezkedései), részben vallási (római vs. nem római istenek), részben ideológiai (polgárok vs. rabszolgák) motivációk mentén. Ez a bekezdés tökéletes alapja lehetne bármilyen fun-fiction képregénynek, de érezhetünk némi disszonanciát. Összességében elmondható és igaz, hogy a mai tudásunkból eredeztethető terrorizmuskép számos elemét fel tudjuk fedezni az emberi történelemben, de a terrorizmus megítélése mindig függ az adott társadalom értékrendjétől is. Az általunk terrorizmusnak vagy terrorjellegű cselekmények sorozatának látott események az adott korban más jelentéstartalommal bírhattak. Általánosan elfogadott nézet

²³ GAT 2006.

²⁴ WEBER 2005.

és axióma, hogy a modern kori terrorizmusképünk a modern kor terrorizmusának azonosítására alkalmas.

*Esettanulmány – A terrorizmus történeti megközelítése
a taktikai medicina narratíváján keresztül*

A terrorizmus és az ellene való küzdelem szorosan kapcsolt, egymástól elválaszthatatlan jelenségek. Az egyik oldal átalakulása reagálásra készíti a szemben álló felet, ez az örökös spirál állandó versenyfutást jelent. Elmondható, hogy a terrorizmus történeti átalakulása mentén zajló fejlődés a terrorelhárító egységek tekintetében alapvetően befolyásolta a taktikai medicina²⁵ megjelenését a rendvédelemben.

Az újkori történelemben Rapoport²⁶ a terrorizmus hullámainról beszél, Kaiser és Tálás²⁷ pedig annak korszakairól. A két felosztás között időben számos átfedés található. A hullámelmélet elsősorban az erőszak mozgatóerőit veszi számba, és keres bennük közös jellemzőket, míg a korszakelmélet inkább az elkövetési magatartás változása szerint csoportosít.

Az újkori terrorizmus kezdetét Rapoport Oroszországhoz, az 1880-as évekhez és Szergej Nechaev²⁸ nevéhez köti, anarchista hullámnak nevezi. Kaiser és Tálás a „klasszikus” terrorizmus megjelenését a jakobinus diktatúra idejére teszi, és Robespierre-hez²⁹ kapcsolják. A két felosztásban az első éra közös jellemvonása a politikai merényletek végrehajtása. A célpontjuk az adott társadalmi berendezkedésért felelős, illetve azt jellemező személyek, uralkodók és politikusok, míg a várt eredmény a rendszer megdöntése volt. A klasszikus terrorizmus felöleli a Rapoport-felosztás második hullámát is – gyarmatosítás elleni hullám –, amelynek mozgatórugójaként az első világháború győztesei által támogatott, a korábbi birodalmak megtörését célzó nemzeti öntudat támogatását említi. A nemzeti öntudat szítása, legalábbis a terror szempontjából öngól lett, amit a második világháború kimenetele tovább erősített.

A győztes nagyhatalmak alábecsülték befolyásukat, a nacionalizmus olyan népcsoportoknál is táptalajra lett, akik eddig nem rendelkeztek önálló állammal,

²⁵ A taktikai medicina egy speciális terület, a műveleti egységekben dolgozó, speciálisan képzett egészségügyi szakembereknek extrém körülmények között is képesnek kell lenniük a súlyos, életveszélyes sérülések azonnali ellátására vagy a maradandó egészségkárosodások megelőzésére.

²⁶ RAPOPORT 2022.

²⁷ KAISER–TÁLÁS 2012.

²⁸ Szergej Nechaev (1847–1882) orosz anarchista.

²⁹ Maximilien François Marie Isidore de Robespierre (1758–1794) francia ügyvéd, politikus, a jakobinus diktatúra vezéralakja.

autonómiával. Az elkövetői magatartás még dominálónan a merénylet, de céljává a katonai struktúrák váltak, mozgatóereje pedig a nacionalizmus és a szeparatizmus. Az elkövetői magatartás leginkább egy személyre koncentrált, így az egészségügyi ellátás egy sérült megmentésére korlátozódik. Távoli hatása azonban mégis érezhető. Amennyiben a politikailag meghatározó személyt kritikus infrastruktúraként minősítjük, akkor védelme prioritást élvez, amelyet széles és teljes körben kell megszervezni. Napjaink személyvédelmének a klasszikus terror üzenetet küldött, hogy sérülés esetén az azonnali egészségügyi ellátás nem kihagyható része a biztosításnak. Jó példa erre a magas szintű delegációk védelmének felépítése, ahol nemcsak a belgyógyászati betegségek kezelésére alkalmas orvosteam része a csapatnak, hanem a traumák következményeinek sürgősségi elhárítására is alkalmas, speciális szakterületek is képviselve vannak.

A terrorizmus modern korszakának kezdetét az 1968. évre teszik, a Latin-Amerikában megjelenő városi gerillaharcokkal, illetve a palesztin terroristák fellépésével. Ez utóbbi kapcsán felmerül a hatnapos háború szerepe, ahol három arab ország összefogása sem vezetett sikerre Izraellel szemben. Az eredmény a palesztin függetlenségért küzdő csoportok elszigetelődése lett. Ebben gyökerezik az elmélet, miszerint csak a terrorizmus ereje győzheti le Izraelt. A Rapoport-féle felosztás harmadik – új baloldali hullám nevű – szakasza feleltethető meg ennek a korszaknak, aki a mozgatóerőt az elhúzódó vietnámi háborúban látta. Az igen nagy kontraszttal bíró erőviszonyok mind a harmadik világ, mind a nyugati civilizáció fiatal generációjában kételkedést váltottak ki a világot uraló politikai rendszer helyességével szemben. Az e szemlélet köré szerveződő csoportok (olasz, német, japán vörös brigádok) magukra mint előharcosokra tekintettek az elnyomott régiókért való küzdelemben, erős balra tolódásuk ennek köszönhető. Ideológia, anyagi támogatás terén a Szovjetunió érthetően készséggel állt rendelkezésre. A korábban alakult nacionalista csoportok (ír, baszk, kurd, örmény) további radikalizációja a társadalmi feszültségek eszkalációjához vezetett.

A korszakra jellemző legmarkánsabb változás a célpontok áttevődése a civil állampolgárokról. A rendszer totális megdöntése helyett a politikai zsarolás került előtérbe. Erre a korra tehető a média bekapcsolódása a folyamatokba. A terroristák új felületet találtak a befolyásolásra, marketingcéljaik megvalósítására, követeléseik kihirdetésére. Megjelentek a terrorszervezetek, akik finanszírozásukat már külső forrásból, támogatók közreműködésével szerezték. A korábbi merényletek még megfigyelhetők, de azok büntető jellegűek. A legnépszerűbb modus operandivá a gépeltérítések, túszejtések és robbantásos merényletek váltak. Egészségügyi szempontból az e korszakra jellemző terror újabb változókat hozott. A csoportos elkövetési magatartás a felszámolásra kijelölt erők újraszervezését követelte meg.

Felállításra kerülnek az önálló terrorelhárító egységek, akiknek az általános rendőri szervekhez képest más, kiterjesztett képességekre volt szükségük a hatékony feladat-végrehajtáshoz. Idesorolható a katonai gyakorlatból ismert harctéri egészségügyi ellátás, a nagy sérülési rizikót vállaló beavatkozók védelmére. A rendvédelmi egységek, a civil sérültek ellátására ekkor még nem fordítanak kiemelt figyelmet. A támadások polgári áldozatainak száma emelkedik, ellátásuk a mentőszolgálatok feladata, ebben nincs különbség az egyéb mechanizmusú balesetekhez képest. Érdekes jelenség, hogy ebben az érában több terroristacsoport igyekszik mérsékelni a civil áldozatok számát. Példa erre az előre bejelentett robbantásos merénylet, amely ha korlátozottan is, de lehetőséget teremtett az evakuálásra. Itt említhető meg a túszejtés is, amely legalábbis kezdetben, a felszámolás szempontjából statikus helyzetet jelent. A tárgyalások alatt lehetőség volt az egészségügyi ellátórendszer riasztására, készségbe helyezésére, illetve maguk a tárgyalások is kecsegtethettek pozitív kimenetellel. Végül egészségügyi vonatkozásként sorolható fel a civileket mint áldozatokat érő pszichés nyomás, a terror ezzel bontakozik ki teljes értelmezésében.

A terrorizmus posztmodern korszakának nyitánya a 2001. szeptember 11-i terrortámadás volt. A célpontok továbbra is a civilek, de nagyságrendi ugrás volt megfigyelhető az áldozatok számában. A tömegpusztító terrorizmus megjelenésére az iszlám mártírság ideológiája és a médiafelületekhez való jobb hozzáférés lehet a magyarázat. Az erősen mediatizálttá váló terrorizmus az egyik markáns karaktere e kornak. A tömegtájékoztatás és a közösségi média szerepe kétélű fegyvernek bizonyult. A demokratikus berendezkedés sajtószabadság-értelmezése magával vonta az állampolgárok széles körű tájékoztatásának felelősségét és igényét. A 21. században a képi média fejlődésének hatására a terroresemények „real time” (valós idejű) közvetítése és realisztikus megjelenítése mindennapossá vált. Ez a trend amennyire hatékony lehet a közvélemény erőszak elleni egységes fellépésének eléréséhez, annyira támogatja a terroristákat céljaik elérésében, a kívánt társadalmi hatások realizálásában. Bár időben előbb indul a Rapoport-felosztás negyedik hulláma, a vallási hullám, de jellemzőit tekintve illeszkedik a posztmodern korszakba. A vallás felhasználása az erőszak társadalmi legitimizációjához nem új keletű, bár némileg ellentmondásos, mert leginkább szekuláris hatalmi törekvéseket szolgált. A nacionalizmus és a vallás sok területen kapcsolt ideológiai bázis, azok együttesen felelnek az újkori terror arculatáért. A jelenleg is tartó vallási hullám kezdete az 1979-es iráni forradalomhoz, Khomeini hatalomátvételéhez köthető. A forradalom alapjául szolgáló vallási ideológia sikere megalapozta az iszlám új státuszát a világban. Egyrészt kiélesítette a síita-szunnita belső ellentétet, másrészt előkészítette az egyéb világvallásokat gyakorló népekkel szembeni dzsihádöt, harmadrészt mintául szolgált a vallás ideológiai motorként való felhasználásához. Eredménye a terrortámadások

számának regionális és globális emelkedésében mérhető. Mindezen folyamatokat erősítette az afganisztáni szovjet megszállás, ami a szunniták radikalizációját és összefogását erősítette. Az elhúzódó afgán konfliktus egyik hatása, hogy háborúban edzett, kiképzett tagokat biztosított például az al-Káida és a később létrejövő terrorista szervezetek számára.

A posztmodern terrorizmus kiteljesítette a virtuális félelemkeltés intézményét. A cél ismét a totális rendszerváltás lett. Az elkövetői magatartásban az öngyilkos merényletek váltak uralkodóvá (ámokfutás, ramming,³⁰ robbantások), aminek üzenete, hogy sehol senki nincs biztonságban. A tömegpusztítás szándéka a megfogalmazott célok eléréséért további fenyegetéseket hordoz magában, mint például a CBRNE-fegyverek bevetése.

Az egészségügy szempontjából e korszak legnagyobb kihívása a tömeges sérüléssel járó rendkívüli események rendszerszintű kezelésének megszervezése és végrehajtása. Idetartozik a helyszíni ellátás problémaköre, ahol kiemelt kérdés, hogy ki és mikor kezdje meg a kárhely felszámolását. Az erőszakos bűncselekmények területének leválasztása a környezettől, átvizsgálása és biztonságossá tétele speciális és időigényes feladat. A biztonság viszont alapfeltétele a polgári mentőszolgálatok alkalmazásának. A dilemmát az idő teszi teljessé, az egészségügyi ellátás megkezdésének késedelme emberéletekben mérhető. Ez a felismerés vezetett a taktikai medicina új értelmezéséhez, amely rákényszeríti a speciális rendvédelmi alakulatokat felelősségük újragondolására. Az egészségügyi képességek terén szintet kellett ugrani. Egy jól működő egészségügyi infrastruktúrában a feladatok és az azokat végrehajtó szakállomány szorosan összekapcsolt, füzérszerű túlélési láncot alkot. A helyszíni kimenekítés, az ott szükséges sürgősségi egészségügyi beavatkozások (beleértve a sérültosztályozást és -kezelést), a transzport, majd az intézményi ellátás együttesen tudnak csak megfelelő túlélést biztosítani. A tömeges sérüléssel járó eseményeknél a rendszer működése és működtetése kritikus jelentőségű. A kórházakban a békaidőben történő ellátási alapelveket át kell állítani „damage kontroll”³¹ módba, ehhez viszont speciális tudásra van szükség, amelyet csak a megfelelő oktatás tud megalapozni. A polgári egészségügyi személyzetnek is tudnia kell alkalmazni a katasztrófhelyzetekre szabott algoritmusokat. A terrorizmus posztmodern korszaka e téren is hadat üzent az egészségügyi infrastruktúrának.

³⁰ Gépjárművel elkövetett merénylet, amely során az elkövető(k) nagy sebességgel tömegbe hajtva gázolást követnek el.

³¹ Kárcsökkenés.

A TERRORIZMUS TÖRTÉNETI
MEGKÖZELÍTÉSÉNEK DIMENZIÓI

Ahogy a terrorizmus történeti fejlődését a taktikai medicina fejlődésén keresztül bemutató esettanulmány kapcsán is láthattuk, a történeti megközelítés és a történet-tudományi eszköztár kiemelten fontos elemek a modern terrorizmus jelenségének értelmezésében. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a számos elmélet és történeti áttekintés ugyanúgy nem tud univerzálisan működni, mint a definícióalkotás. Bár Rapoport hullámmoddellje az egyik legismertebb és széles körben alkalmazott elmélet, egyrészt a terrorizmus történeti fejlődése már meghaladta, és Rapoport is az ötödik hullám kérdéseiről értekezik.³² Másrészt Rapoport szemlélete a terrorizmus amerikai megközelítéséből kiindulva annak főbb irányzatait sorolja rendszerbe, ugyanakkor az egyes hullámok nem feltétlenül egy időben és azonos intenzitással, azonos elemekkel zajlanak minden régióban. Ugyanakkor ezek a „hiányosságok” nem azt jelentik, hogy el kell vetnünk Rapoport hullámelméletét, hanem implementálnunk kell az általunk vizsgálni kívánt térség történeti eseményeire. Azaz máshol lesznek a hullámtörések, fordulópontok vagy a hullámok „fodrai”, ha Európa-ra, a Közel-Keletre vagy Délkelet-Ázsiára fókuszálunk. A történeti megközelítés alkalmazásának szépsége pont ebben a sokszínű rétegezetségekben rejlik.

Amiben azonban szinte minden, a terrorizmus történetével foglalkozó kutató egyetért, az nem más, mint a *változás*. Például Laqueur *Postmodern Terrorism* című cikkében a terrorizmus változó természetét vizsgálja a modern és a posztmodern korban. A szerző megállapítja, hogy a terrorizmus motivációi, stratégiái és eszközei jelentősen megváltoztak az idők során. A terrorista cselekmények jellege is változott: a célzott támadások helyett egyre inkább az indiszkriminált öldöklésre helyeződik a hangsúly. A szerző arra is figyelmeztetett, hogy a terrorizmus egyre kiszámíthatatlanabbá válik. Laqueur csak egy a számos megközelítési szemlélet közül, de összességében elmondható, hogy a terrorizmus történeti megközelítése az egyik fontos alap a jelenség megértéséhez, különösen, ha a történeti szemléletmódot társadalmi, kulturális és földrajzi dimenziókkal is bővítjük.

ÖSSZEGZÉS

A terrorizmus rendkívül sokszínű és összetett jelenség, amelynek megértése nem egyszerű feladat. Egyetlen, mindenki számára elfogadható definíció megalkotása

³² LAQUEUR 1996.

szinte lehetetlen. Ha csak a tudományos megközelítés néhány elemét emeljük ki, akkor is láthatjuk, hogy például a politikai tudományok a hatalommal, a kormányzattal és a politika formáló hatásaival kapcsolatos megközelítéseket részesítik előnyben, míg a szociológia a terrorizmus társadalmi kontextusára és annak hatásaira fókuszál, a pszichológia pedig az egyének motivációit és a terrorizmus pszichés hatásait vizsgálja.

Bár a terrorizmus univerzális definíciójának megalkotása nem reális cél, a jelenség megértésében rendkívül hasznos lehet az interdiszciplináris megközelítés. A különböző tudományterületek által nyújtott perspektívák együtt képesek arra, hogy egy sokkal teljesebb képet adjanak a terrorizmus okairól, következményeiről és kezelésének lehetőségeiről. A terrorizmus megértéséhez elengedhetetlen egy komplex és integrált megközelítés, amely figyelembe veszi az eltérő tudományágak szempontjait. Ahogy a terrorizmus fogalmának meghatározása sem lehet egyértelmű, úgy a vele való szembenézés és az ellene való küzdelem is sokoldalú megközelítést igényel. Az interdiszciplináris megközelítés lehetővé teszi, hogy a terrorizmus elleni fellépés ne csupán fizikai és biztonsági intézkedésekre korlátozódjon, hanem magában foglalja a társadalmi, politikai és pszichológiai dimenziókat is. Ezáltal egy olyan átfogóbb és hatékonyabb választ adhatunk a terrorizmusra, amely nemcsak a közvetlen fenyegetést csökkenti, hanem képes kezelni a jelenség mögött meghúzódó strukturális problémákat is. E közös cél elérése érdekében elengedhetetlen a tudásmegosztás, az együttműködés és az újfajta megközelítések keresése, amelyek figyelembe veszik a terrorizmus természetét és annak minden dimenzióját.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BODA József (szerk.) (2022): *Rendészettudományi szakszótár*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó. Online: <https://webshop.ludovika.hu/termek/konyvek/rendeszettudomany/rendeszettudomanyi-szakszotar/>
- CRENSHAW, Martha – PIMLOTT, John (1997): *International Encyclopedia of Terrorism*. Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers.
- GAT, Azar (2006): *War in Human Civilization*. Oxford: Oxford University Press.
- HOFFMAN, Bruce (2006): *Inside Terrorism*. Columbia University Press.
- KAISER Ferenc – TÁLAS Péter (2012): Politikai erőszakformák. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 5(5–6), 133–156. Online: https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2012_5-6_13_kaiser-talas.pdf
- LAQUEUR, Walter (1977): Interpretations of Terrorism: Fact, Fiction and Political Science. *Journal of Contemporary History*, 12(1), 1–42. Online: <https://doi.org/10.1177/002200947701200101>

- LAQUEUR, Walter (1996): Postmodern Terrorism. *Foreign Affairs*, 75(5), 24–36. Online: <https://doi.org/10.2307/20047741>
- MARAS, Marie-Helen (2016): *A terrorizmus elmélete és gyakorlata*. Budapest: Antall József Tudásközpont Tanműhely.
- MUELLER, John – STEWART, Mark. G. (2018): Terrorism and Bathtubs: Comparing and Assessing the Risks. *Terrorism and Political Violence*, 30(5), 873–896. Online: <https://doi.org/10.1080/09546553.2018.1530662>
- NETANJAHU, Benjamin (1995): *Harc a terrorizmus ellen*. Pécs: Alexandra.
- RAPOPORT, David C. (2022): *Waves of Global Terrorism: From 1879 to the Present*. New York – Chichester, West Sussex: Columbia University Press. Online: <https://doi.org/10.7312/rapo13302>
- SCHMID, Alex (2004): Terrorism – The Definitional Problem. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 36(2), 375–419. Online: <https://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol36/iss2/8>
- SCHNEIER, Bruce (2007): Rare Risk and Overreactions. *Schneier on Security*. Online: https://www.schneier.com/blog/archives/2007/05/rare_risk_and_o_1.html
- SILKE, Andrew (2008): Research on Terrorism: A Review of the Impact of 9/11 and the Global War on Terrorism. In RANSTORP, Magnus (szerk.): *Mapping Terrorism Research*. London: Routledge, 27–50. Online: https://doi.org/10.1007/978-0-387-71613-8_2
- WEBER, Max (2005): *Vallásszociológia – A vallási közösségek típusai*. Budapest: Helikon.

Egyéb forrás

- World Health Organization [é. n.]: *Violence Definition*. Online: [https://www.who.int/groups/violence-prevention-alliance/approach#:~:text="the%20intentional%20use%20of%20physical,%2C%20maldevelopment%2C%20or%20deprivation](https://www.who.int/groups/violence-prevention-alliance/approach#:~:text=)